

بررسی طرح عشاق در نگارگری ایرانی «مطالعه موردی: نگاره آبتنی کردن شیرین در دو مکتب هرات و تبریز»

هدی حکمتی

دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر
atoosahekmati@yahoo.com

چکیده

هدف در این مقاله بررسی تأثیر مسائل سیاسی اجتماعی روز بر موضوعات مورد انتخاب نگارگران در دو مکتب هرات و تبریز است. این پژوهش تلاش می‌کند به سؤالاتی با عنوان: آیا سیاست‌های دولت‌ها و مسائل اجتماعی در انتخاب موضوع برای نگارگران تأثیر داشته است، بپردازد. موضوعی که بیش از همه در تمامی مکاتب نگارگری ایران به تصویر کشیده شده موضوع «آبتنی کردن شیرین»، مربوط به یکی از بخش‌های داستان «خسرو شیرین نظامی‌گنجوی» است. این مقاله به مطالعه موردی این موضوع در دو مکتب نگارگری هرات و تبریز می‌پردازد و ضمن بررسی زبان تصویری و تکنیک به کار رفته در نگاره‌ها، از حیث جامعه‌شناختی در انتخاب موضوع نگاره‌ها مورد تحلیل قرار می‌دهد. در پایان این پژوهش به تأثیر مستقیم سه نهاد اجتماعی، دین، دولت و خانواده بر روی هنر و سوژه‌های مورد توجه نگارگران اشاره می‌شود. در یک جمع‌بندی کلی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد از آنجا که شاهکارهای ادبی در کتابخانه‌های سلطنتی در دسترس هنرمندان بوده و آنها از طریق ارتباط با دربار، این کتب را در اختیار می‌گرفتند، نگارگران و موضوعات مورد توجه آنها، تحت تأثیر مستقیم دربار قرار داشته است. حمایت دولت در روند کلی نگارگری، تأثیر مستقیم و به سزایی داشته و این تأثیر در موضوعات تصاویر نگاره‌ها و ساختار تجسمی آنها مشاهده می‌شود. نگارگر در اکثر مواقع تحت تأثیر سفارشی بوده که از طرف حامی خود به وی داده می‌شده.

واژگان کلیدی: نگارگری، مکتب هرات، مکتب تبریز، نظامی‌گنجوی، خسرو و شیرین.

۱- مقدمه و طرح مسئله

پژوهش در نقاشی ایرانی در اوایل سده بیستم شروع شد، که معطوف به رده‌بندی آثار قرون هفتم تا یازدهم هجری قمری است. این دوران اوج شکوفایی هنر نگارگری ایران است. یکی از موضوعات قابل توجه این نگاره‌ها، بازآفرینی داستان عشاق نامدار و غیرنامدار ادبیات کهن است. شیوه به تصویر کشیدن و سوژه‌های انتخاب شده، تأثیر مستقیم مسائل اجتماعی را در قلم هنرمند، نشان می‌دهد. در دوران پر از آرامش و حمایت از هنرمندان، حکومت هرات و دوران کشور گشایی‌های خاندان صفوی، با تمام حمایت‌هایی که از هنرمندان می‌کردند، تفاوت‌هایی وجود دارد و تأثیر هر یک را در آثار هنری به جای مانده می‌توان مشاهده کرد که هنرمندان در چه شرایط سیاسی، اجتماعی مشغول به آفرینش هنر خود بودند.

«انسانی که محور نظریه مورد بحث ما است، ساحتی چند وجهی دارد. از یک طرف عاطفی، اخلاقی و فرهنگی است. از طرفی دیگر عقلانی و حسابگر است» (آزادارمکی، ۱۳۹۱: ۶۶). بررسی‌ها نشان می‌دهد داستان «خسرو شیرین»^۱ اثر معروف نظامی‌گنجوی یکی از عاشقانه‌ترین اشعار تاریخ ادبیات ایران است و مورد توجه اکثر نگارگران مانند: سلطان محمد ۸۶۸-۹۴۷ ه. ق. / ۱۴۴۷-۱۵۵۵ م. بوده است. «آبتنی کردن شیرین» نگاره‌ای است که در تمام مکاتب نگارگری ایران در چند نسخه و به وسیله افراد مختلف به تصویر کشیده شده است.

۱ دومین منظومه نظامی و معروفترین اثر و به عقیده گروهی از صاحب نظران شاهکار او است. در ۶ هزار و ۵۰۰ بیت، به سال ۵۷۶ ه. ق. نظمش پایان گرفت.